

ОЛОВНА БУЛА МАЂАРСКОГ КРАЉА САЛОМОНА

Систематским археолошким ископавањима Београдске тврђаве током последњих година, откривен је велики број налаза који доприноси упознавању историје прошlostи Београда. Веома важно утврђење, значајан стратегијски а и по свом географском положају, Београд је одувек био изложен ратним сукобима, политичким променама и разним утицајима етничких и културних промена. О томе сведоче бројни археолошки налази, који допуњавају непотпуне податке са којима располажемо о појединим епохама и догађајима. Овакав налаз је свакако и оловна мађарска була из II половине XI в. То је време када на Београд и околину његову нападају Мађари и снажним продором после заузимања Београда силазе све до Ниша. Београд тако и остаје једно извесно време под влашћу Мађара, које нас овде и посебно занима, јер наша була свакако и припада овом периоду. То је време када су најстарији делови београдског града, били повезани и посебно обезбеђени заштитним бедемима, неопходним у ово време напада непријатеља који су надирали преко Саве и Дунава и пролаза крашских похода.

Була је тако и нађена у насыпном слоју уз спољно лице бедема београдске тврђаве на коти 111,60. Слој се формирао насыпањем земље са платоа Горњег града, којом приликом је вероватно био уништен слој у коме се печат првобитно налазио, а што се највероватније могло догодити у првој половини XVIII в.¹ Була је од олова неправилног округлог облика, мало о-

штећена, превучена патином mrке боје. Пробушена је на два места кроз које је била провучена врпца, помоћу које је била везана уз повељу. На предњој страни буле налази се представа владара који стоји. Представљен је до изнад колена. У десној руци држи скиптар с крстом на врху. У левој држи шар с крстом. Обе руке су му савијене у лакту. На глави носи круну са три љиљана. Обучен је у тунику привезану појасом у струку и огрнут хламидом привезаном на десном рамену. Око представе тече натпис, уоквирен са два концентрична круга у размаку од 3 mm.:
 (REX)—(S)ALOM(ON). (Сл. 1a).

На другој страни је натпис у четири хоризонтална реда:
 DEI -GRACI(E) -VNGRO(R) -VM. (Сл. 1b).

И овде је натпис уоквирен концентричним круговима у размаку од 3 mm.

Пречник буле износи 3,1 mm.

Тежина 17,10 gr.

Јасно је да је була припадала угарском краљу Саломуону (1063—1074) и периоду из кога имамо веома мало очуваних була од олова. У ово време оне су у чешћој употреби на југу Европе тј. Византији, него у земљама средње и северне Европе.² Овај налаз је тим значајнији јер до данас није био познат ниједан печат краља Саломона, нити повеља. У литератури наилазимо на податке о наводно нађеној позивној були краља Саломона, што међутим делује доста неубедљиво.³ Да наша була припада краљу Саломуону види се из самог натписа,

где је на предњој страни титула недовољно отиснута, али се зато име владара веома добро чита, осим слова S које је нешто мало оштећено услед рупе кроз коју је пролазила врпца. На другој страни је напротив натпис, који се надовезује на текст са претходне стране, веома добро очуван: DEI-GRACI (E)-VNGRO(R)-VM.

Саломон, син Андрије I, угарског краља и руске принцезе Јарославне, рођен 1052. године, крунисан је за краља веома рано.⁴ У време његовог детињства постојала је тежња немачких владара да потчине под своју власт угарске краљеве, а што им је за време владавине краља Петра и полазило за руком. Када је овај после народног устанка изгубио престо за краља долази Андрија I, отац Саломона. Међутим, у ово време после смрти немачког цара Хенрика III, долази до преокрета у угарско-немачким односима. Малолетни Хенрих IV и његова мајка, измире се са Андријом I и 1058. г. дају своју малолетну кћер за жену Андријином сину Саломону. Услед новог грађанског рата који је започео Андријин брат Бела I (1060—1063) а после смрти Андрије I, Саломон са мајком бежи и склања се на немачки двор. Немачкој се поново пружа тако могућност да се умеша у политичке односе Угарске. Немачки краљ Хенрик IV, омогућава Саломону да дође на престо Угарске 1063. године. Скоро цело време своје владавине краљ Саломон проводи у ратовима за одбрану своје земље. Ратовање против Печенега траје у време 1071—1072. г. Надмоћнија угарска војска на челу са краљем Саломоном и војводом Гезом, потиснула је затим византијску војску и прешла на другу обалу Саве, те долази до Београда. После жестоких борби у околини Београда долази и до опсаде самог града, који је после тромесечних борби освојен и сасвим опљачкан. После Београда краљ Саломон креће на југ према Нишу. На интервенцију Византије склопљен је мир. Време превласти Угарске над Београдом трајало је негде око скоро две године (1071—1072). По заузимању града, угарска војска га је сасвим опљачкала, а победници су град напустили са огромним благом. После поделе блага, дошло је убрзо до сукоба између угарских вођа, посебно између Саломона и Гезе. Од тада Саломон стално води борбу против Гезе и његових

присталица. Немачки цар Хенрик IV, који му је прво обећао помоћ, одустаје и признаје Гезу за краља, али под условом да овај дели власт са Саломоном. Византијски цар Михаило VII Дука, такође признаје Гезу за краља. После Гезине смрти долази његов млађи брат Ладислав, који оставља Саломону краљевски титулу, али му није дозвољавао мешање у владавину. Због сталних сплеткарења био је приморан да Саломона затвори у Вишеградску тврђаву, али га касније ослобађа. Саломон поново одлази у Немачку. Касније у току 1087. године учествује у многим ратовима. Не зна се поуздано како је завршио свој живот. Према једном предању живео је испосничким животом у близини Пуле. У бискупiji пулско-поречкој чува се оригинална надгробна плоча на којој пише: „Hic requiescit illustrissimus Salomon rex Pannonicie“. Међутим, према неким записима из XII в., сахрањен је ван зидина Стоног Београда.⁵ Као што се из података о животу Саломона, опажа, био је у доста тесној вези са суседном Немачком, што се свакако одражава и на политичке догађаје.

Новац краља Саломона, аверс (Збирка Weifert)

La monnaie du roi Salomone (Collection Weifert)

је као и на духовну и материјалну културу Угарске. Угарски владари су неговали већ и раније започету традицију угледања на немачку дворску канцеларију, те су према томе и печати резани за употребу у

печатанају повеља рађени под утицајем немачке дворске канцеларије.⁶ Познато је да је и његов претходник краљ Петар доводио на свој двор, познатог немачког канцелара који је, претпоставља се, радио на повељама и печатима, што је свакако и Саломон касније наставио. Раније већ запажене идејне и стилске разлике на печату угарског краља Петра и немачке царске канцеларије уочавају се још јасније на були краља Саломона. Педантно и складно резана представа владара на једној страни и натпис резан словима капитаље на другој, несумњиво иду у прилог томе да је була рађена према комадима који су произишли из немачке царске канцеларије. Була краља Саломона рађена је бољом резачком техником, а разликује се и композицијом саме представе владара. Док је на були краља Петра натпис имена и титуле владара распоређен лево и десно од представе владара, овде тече у уоквиреном кругу с лева на десно, с тим што титула недостаје, а што је вероватно последица слабог отискивања, приликом печаћења. Утицај суседне Немачке огледа се

новац снажније и моћније суседне државе.⁷ Тако се и на новцу првог ковања угарских владара опажа потпуно угледање на комаде изабране за модел. Касније, за скоро целу једну деценију долази до измена и реформе у ковању и то је управо време краља Саломона законског краља Угарске, који уводи новину у представи на новцу. По први пут се на новцу угарске појављује представа самог владара. То није аутентичан портрет, већ схематизован без икачвих индивидуалних црта што је својствено карактеру средњовековне уметности. Портрет владара се јавља било као по-прсје, портрет или цела фигура како стоји.⁸ Оно што на оваквим представама владара потврђује високо достојанство представљене особе је на првом месту круна, а потом остale инсигније, које угарски владари у једном извесном периоду позајмљују било од Византије било од Запада.⁹ Представа на печату краља Саломона одговара у свему његовој представи на новцу. Круна на були је идентична са круном коју носи краљ на свом новцу (Сл. 2).

Була краља Саломона

La bulle du roi Salomon

Була краља Саломона

La bulle du roi Salomon

и у ковању новца Угарске тога времена, што је у то време веома карактеристично, и задржава се кроз цео средњи век, да једна држава узима за углед и подражава у свему из чисто финансијских разлога,

Оваква круна налази се и на печату његовог претходника краља Петра. То је средњовековна круна која се састоји од кружне траке на чеоном делу мало уздигнуте, украшена цветним мотивима нај-

чешће стилизованим цветом љиљана украшена полудрагим камењем. Често, као што је то случај овде, круна има додатке који се настављају на бочно постављене цветове поред ушију и који се понекад завршавају волутама.¹⁰ Оваква круна припада периоду династије Каролинга и задржава се у употреби на портрету владара на новцу, доста дуго кроз цео XI век, када и почиње представа овакве круне на новцима краља Саломона. Овакву круну задржавају у својим представама на новцу и каснији владари Угарске, проз цео XII в.¹¹ Осим круне владар носи тунику привезану у појасу и преко ње хламиду, као што носе и његови претходници на представама портрета на својим печатима (булама) Андрија I (1046—1060), Бела I (1060—1063). На хламиди се не примећује никаква фибула, већ је на десном рамену владара привезана. Набори хламиде на грудима владара одговарају карактеристичним наборима хламида представљеним на печатима угарских владара,¹² што свакако иде у прилог томе да се у овом периоду држало до одређених узорака у резању печата. Угледање на печате немачких владара, који имају своје одређене облике веома је јако

почев још од X в. (Отон II 973—983), а нарочито касније у време Хенрика III и Хенрика IV (1053—1106). Ово је сасвим оправдано када се узме у обзир, колико су јаке биле родбинске везе између владара Угарске и Немачке, иначе двеју суседних земаља. Натпис на једној страни, који тече у круг и на другој у 4 хоризонтална реда који се надовезује на текст с претходне, понавља се и на новцу где је на једној страни титула и име владара REX SALOMONI, а на другој у три реда PA(NON)IA,¹³ с тим што се овде на були јавља име владара са пуном титулом и називом владара Угарске DEI GRACI(E) REX VNGRORUM, а што се на новцу јавља много касније. Була краља Саломона је свакако јединствен, веома драгоцен и занимљив налаз. Њено датирање се несумњиво може сместити у год. 1071—1072, када је краљ Саломон заузео Београд.¹⁴ Она потврђује и претпоставку да је заиста постојала повеља овог владара,¹⁵ јер се на були јасно види да је врпцом била привезана уз повељу. Осим тога овим је потврђена и његова дипломатичка пракса која се одвијала у традицијама његових претходника и суседне немачке царске канцеларије.

НА ПОМЕНЕ

¹ Ископавања на Београдској тврђави водио је Марко Поповић, стручни сарадник. Археолошког института, 1973. г. нађена је оловна була коју ми је колега М. Поповић срдечно уступио на обраду, на чemu сам му веома захвална.

² Ewald, W. *Siegelkunde*, München und Leipzig, 1914.

³ Csallány Gábor, *Salamon király törvénybeidéző ércbilloga*. Aranykalász 1/1935. Nr. 2 Szentes. Аутор веома опширно говори о печату тј. позивној були који је нађен приликом обрађивања баште, са именом власника који је печат нашао и наводи имена свих потоњих власника код којих се печат налазио. Претпоставља да је печат остао можда у Музеју или код родбине последњег власника. У опису који даје помиње да је на једној страни представа владара на престолу и да у једној руци држи шар с крстом. Лево и десно од представе владара да је било исписано Sigillum Salomonis—Regis Hungarie (Ungarie). Печат је био овалног облика. Аутору је све ово

испричао налазач по сећању, и извесне детаље је већ заборавио. Иначе позивних була је у ово време било веома много у употреби. У средњовековној Србији је такође позивни печат био у употреби, што се види из чл. 62 Душановог Законика, који гласи: Властели велики да се позивају с писмом судијиним, а остали с печатом, издао и првео Никола Радочић, Законик цара Стефана Душана, Београд, САНУ, 1960.

⁴ Bálint Hóman, *Geschichte des Ungarischen Mittelalters* I, II, Berlin, 1940.

⁵ Révai Nagy Lexikona, az ismeretek enciklopédiája XVI kötet (R-S), Budapest 1924.

⁶ Huszár Lajos, *Peter Király ölobullája*. Magyar Museum. December, 1947.

⁷ Huszár Lajos, *Monnaies de Hongrie*. 1963, Budapest, 7.

⁸ Op. cit., 8.

⁹ Magda von Bárány-Oberschall, *Die Sankt Stephans-Krone und die Insignien des Köni-*

greiches Ungarn, Wien 1974, 17, говорећи о начину крунисања угарских владара, износи чињеницу да се измена у овом обреду, изгледа одиграла баш негде у време владавине краља Саломона 1058. г. при његовом крунисању. Наводећи да о томе сведочи велики број извора, износи да је Саломон баш у ово време преузео постојећи англо-саксонски начин крунисања краља Етелрида, који је већ раније у 8 веку добио писмену сагласност јоркширског Архиепископа. Даље говори о томе да су овај ОРДО донели у Угарску англосаксонски херцози и међу њима син Едварда Ајронсајда, који је 1056. г. побегао на двор Андрије I. Ордо је у свему сличан са британским. Ова промена се опажа и у потпису Андрије I, којим он даје наследно право свом брату Бели, а пре рођења свог сина Саломона, што одговара британским обичајима. Касније, после 1301. г. поново се уводи у употребу немачки начин приликом церемоније крунисања.

¹⁰ Enlart Camille, Manuel d'Archéologie française, т. III, Le Costume, Paris, 1906, 397 (сл. 371). На цртежима круна IX в. виде се са стране продужени крајеви са благим завијутцима.

¹¹ L. Réthy—G. Probszt, *Corpus Nummorum Hungariae*, 1958, Graz—Salomon.

¹² G. Györffy, *Ein ungarischer Palimpsest aus dem 11. Jahrhundert*. Byzantinische Forschungen, Bd. I, 1966, 156.

¹³ L. Réthy—G. Probszt, CNH, Nr. 22, реверс.

¹⁴ J. Калић-Мијушковић, *Београд у Средњем веку*, 40.

¹⁵ I. Szenpetery *Scriptores rerum hungaricorum*.

LA BULLE EN PLOMB DU ROI SALOMON DE HONGRIE

Dobrila Gaj-Popović

Lors des fouilles archéologiques de la forteresse de Belgrade, l'on a découvert dans la forteresse supérieure une bulle en plomb qui avait été apposée à une charte du roi de Hongrie Salomon (1063—1074). Ceci nous est clairement prouvé par l'inscription qui sur l'une des faces de la bulle flanque le portrait du souverain et sur l'autre s'aligne en quatre rangs horizontaux. Cette bulle correspond aussi par son style aux sceaux qui à l'époque étaient en usage et qui avaient été exécutés sur le modèle de ceux de la chancellerie impériale allemande, ce qui est très naturel, étant donné les liens de

parenté qui à l'époque existaient entre les deux pays. Notre bulle ressemble le plus à celle du roi précédent Pierre. Elle est certainement origininaire de la période entre 1071 et 1072, du temps de la conquête de Belgrade par le roi de Hongrie Salomon et le commandant de son armée Geza, lorsqu'ils arrivèrent au sud de Belgrade jusqu'à Niš. Cette précieuse trouvaille est très importante du fait qu'elle prouve qu'il devait y avoir eu une charte émise par ce souverain et que par conséquent il exerçait une pratique diplomatique.

Превела: Д. Гај-Поповић

